

IŠ ŽODŽIŲ, ESANČIŲ IR PASIRODANČIŲ

[...]

Justinui Marcinkevičiui (kaip ir jo kartai) teko sudėtingas laikas. Teisybė, nėra nesudėtingo laiko. Bet kūrėjui sunkiausiai pakeliama politinė nelaisvė. Nelaisvė laužo balsą ir žodį. 1955 m. išleidęs pirmąjį eilėraščių rinkinį (ženklisku pavadinimu *Prašau žodžio*), Just. Marcinkevičius pasirinko rašymo ir įsirašymo į kultūrą kad ir ribotas galimybes. Kiek galėdamas jas plėtė, laisvino iš vidaus – labiausiai lyrinėmis priemonėmis ir būdais. Dalyvavo savo tautos žmonių likime, neišvengdamas to, ko neišvengė ir daugelis prisitaikiusių gyventi, išnaudoti bent dalį savo prigimties galimybių. Sąmoningai siekė ginti lietuviškumą, puoselėti kad ir labai varžomą dvasios kūrybingumą. Palaukti žmogus negali, laukiančio gyvenimas praeina pro jį.

*Per sukąstus dantis dainavau,
žiūrėdamas į istorijos medį,*

*apkibusį pasikorusiais,
o gal pakartais
žodžiais.*

Posmas iš „Eilėraščių kapinių“, liudijantis žodžio dramą, vykstančią bendrojoje ir asmeninėje poeto istorijoje. Žodis yra pagrindinė lyrikos arena. Nė vienas poetas negali apimti viso žodžio. Just. Marcinkevičius yra toje lietuvių kultūros laiko ašyje, kuri ryškiau rodosi nuo Adomo Mickevičiaus (šio poeto vertimai, reikšmių sklaida yra dėsninga, atraminė), eina per Maironį, V. Mykolaitį-Putiną. Literatūrinės šios tradicijos linijos yra suformuotos romantizmo, didžiosios Europos meno perspektyvos, o tarsi suasmenintos tautinio išsivadavimo idėjų ir idealų, reikalavusių ne vien ryžto, bet ir kompromisų. Nejmanoma būti Maironio tradicijoje ir neįsipareigoti tautai, kalbai. Šiuo požiūriu Just. Marcinkevičius – įsipareigojęs poetas (nuoseklus vidinio įsipareigojimo tęsinys ir žodžio parėmimas veiksmu yra jo aktyvus dalyvavimas Sąjūdyje, tautos savimonę reiškusių ir kartu formavusių viešosios kalbos, išspausdintos knygoje *Tekančios upės vienybė*, 1994).

...*Atgimimo* savitraštis klausė skaitytojų, kas, jų nuomone, 1998 m. labiausiai prisidėjo prie kultūros ir dvasinių vertybių propagavimo. Daugiausia balsų gavo Just. Marcinkevičius... Šis vardas dažnai pirmuoju minimas, kai ieškoma autoriteto, dvasinės atramos. Be abejonės, gana ryški ir kita tendencija – reikšmės menkinimo, netgi žeminimo. Abi šios tendencijos rodo reikšmės buvimą, jos neapeinamumą. Reikšmės, kuri arba paremia, arba kliudo. Ir šiandien Just. Marcinkevičiaus knygos išperkamos, jis tebėra atpažįstamas, laukiamas. Literatūros sociologijai toks ilgas, kelis dešimtmečius tebesitęsiantis poeto ir jo auditorijos kontaktas galėtų būti tyrinėjimo objektas.

Tai, ką matome, priklauso ir nuo to, kaip, iš kur žiūrime. Just. Marcinkevičiaus kūryba (ypač lyrika, mažosios poemos, dramatinė trilogija) septintąjį–devintąjį dešimtmetį didesnė skaitytojų ar klausytojų dalies buvo suvokiama kaip pagrindinė poetinė norma, tarsi priklausoma nuo nesąmoningai veikiančio susitarimo, kad pageidaujama būtent tokio žodžio, tokio poetinio veiksmo. Džiaugsminga sulaukti atsiliepimo į neišreikštą savo lūkestį. Just. Marcinkevičiaus kūryba buvo ir nelaisvos visuomenės laisvė, paremta žinojimu, kad svarbu ne tik tai, kas pasakyta, bet ir tai, kas nepasakoma ir kodėl. Ši slapta dvasinė laisvė (įskaitant ir laisvę tikėti) buvo vieša (taip, neišvengiamas paradoksas), ji apėmė nepalyginti daugiau žmonių negu slaptosios knygos. Pagaliau ir slaptosios knygos – pavyzdžiui, K. Bradūnas – kalbėjo panašius dalykus.

Šiandien – ir tai nemažas naujojo istorizmo nuopelnas – neabejojama, kad tekstai yra istoriškai, o istorija tekstuali. Laikas, pamažu, o kartais ir labai greitai virstantis istorija, palieka tekstuose savo

pėdsakus. Arba jais tiesiog pasirašo, tapdamas tekstualus. Tik tekstualus laikas gali būti perskaitytas, tik tekstuali istorija suvokiama, interpretuojama. Tekstas yra daiktas, egzistuojantis ir nedaiktiškai: pasirodantis, pasireiškiantis, veikiantis, atsiliepiantis. Teksto dabartiškas reikšmasis kultūroje ir visuomenėje yra ne mažiau svarbus už kūrinįskąsias intencijas*, deleguojamas ir ateičiai.

Istorinis žvilgsnis į Just. Marcinkevičiaus lyriką nėra nuolaidos kelias, o susijęs ir su pastanga matyti ne tik tekstą, veikiamą laiko, jo aplinkybių ir sąlygų, bet ir tekstualų žmogaus laiką, arba istoriją. Bet būtinas ir kitas žvilgsnis – žvilgsnis tarsi iš eilėraščio vidaus, iš tų lyrikos galių, kurios susidaro dvasinei kuriančiojo energijai liečiantis su laiku, reiškiantis žodžiu, per žodį, esantį ir pasirodantį.

Ko galima tikėtis iš eilėraščių knygos, išleidžiamos 1955 m., vos pradėdant trupėti stalinizmo ledams? Leidimo kalbėti tik tose ribose, kurios yra ideologiškai užbrėžtos. Ir vis dėlto – kalbėjimo, būtino egzistenciškai, nes niekas nė vienai minutei nesustoja. Tais pat metais, kai išėjo *Prašau žodžio*, Aldona Liobytė, viena laisviausių nelaisvo laiko asmenybių, vėliau ne kartą pasidžiaugusi Just. Marcinkevičiaus kūriniais, rašė dailininkei Juzefai Čeičytei. „Vienas gyvenimėlis mums teduotas – nei vakar mūsų nebuvo, nei ryt nebus – kaipgi nejdėsi nervų ir širdies plytelės į šiandieną, kuri vienintelė mums teduota.“¹ Ši mintis paprastai paaškina žmogaus ir laiko, net paties baugiausio, santykį. Žmogaus laikas yra vienintelis, neatidedamas. Tik herojai atideda savo gyvenimą, savo kūrybą.

Į dabar leidžiamą lyrikos sutelktinę iš pirmosios savo knygos poetas neatrinko nė vieno eilėraščio – prarasta, laiko nusinešta. Bet pats *Prašau žodžio* judesys yra išliekantis – ir labiausiai senosios dainos girdėjimu, kad ir iš toli. Daina atpažinta, perimta, kai kurios iki šiol dainuojamos. Tautosakinė daina tarsi paremta solidarumu su jos žodžiais, intonacija. Karo metais taip senąsias dainas giliu įsiklausymu, perdainavimu rėmė ir Salomėja Nėris (gal ir dėl šios priežasties – džiaugsmo ir skausmo sesuo). Nuo šešto dešimtmečio Lietuvoje kuriama lyrika (E. Mieželaitis, Just. Marcinkevičius, J. Degutytė) yra tarsi kompensuojanti, siekianti nors iš dalies susigrąžinti tai, kas buvo padaryta neoromantikų kartos, pratęsta, modifikuota dar jaunų žemininkų. Nuošaliau liko H. Radauskas, jo kompensavimą suaktualino kiek jaunesnė karta.

Žemdirbių kultūra, kaip pamatinė, sutelktinė lietuvių kultūra, kaimietiškas pasaulėvaizdis svarbiame Just. Marcinkevičiaus rinkinyje *Mediniai tiltai* (1966) tampa atspirties tašku. Tuo pat metu poetas pradeda formuoti ir poezijos, kaip savo tautos, gamtos, kultūros, žmonių likimų kalbos, sampratą. *Dienoraštyje be datų* (1981) ji bus taip išsakyta: „Poezija man visada buvo gimtasis kraštas, jo praeitis ir dabartis, miškai, kurie jame ošia, upės ir ežerai, kurie jį skalauja, paukščiai, kurie jame čiulba, ir žmonės, kurie jame gyvena.“

Neteorizuojama, nekomplikuojama, išsilaikoma kuriančiojo solidarumo su savaisiais erdvėje, kur taip ryškiai matyti ir A. Baranausko *Anykščių šilelis*, ir senoji daina, ir jos dainuotojos paliudijimas. Just. Marcinkevičium, vėliau M. Martinaičiu, A. Bernotu, J. Strielkūnu lietuvių lyrika dar sykį kilo iš natūraliųjų kaimiečio, žemdirbių kultūros auklėtinio, patirčių, pirminių pagavų. Sąmoningai neformuluodama (ir negalėdama viešai to daryti) modernizavimo, atnaujinimo pastangų, Just. Marcinkevičiaus lyrika dalyvavo ir neišvengiamuose modernizacijos procesuose. 1968 m. parašytame ir iki šiol įdomiame K. Nastopkos straipsnyje „Apie žalias žuvis, gyvenimišką logiką ir poetinę kalbą“ Just. Marcinkevičiaus eilėraštis „Kirvis“ paremia modernios poetinės kalbos kūrėjus S. Gedą ir J. Vaičiūnaitę. „Poezija pačiu savo buvimu griauja unifikuotą mąstymą, uniformines idėjas. Ji atsisako iš viršaus nustatytų vertybių, dogmatinių tiesų“, – teigė kritikas. Ir formulavo problemiškesnę poezijos ir skaitytojo santykio variantą: „Poetai reikšmingi ne tuo, kaip aktyviai jie teigia mums malonias idėjas, o tuo, ką jie pasaulyje atveria nauja, kad priverčia įprastomis tiesomis suabejoti.“²

Just. Marcinkevičius nėra provokuojantis poetas. Provokacija, provokatyvumas – būtinas ne tiek pačios kūrybos modernumo, kiek modernios laikysenos, programos bruožas. Just. Marcinkevičius – jungiantis, derinantis, *harmonizuojantis* poetas; ir kaip žmogus jis greičiau linkęs į nuolaidas negu į konfliktus. Be

* Intencija – Intencija (lot. *intentio*) – ketinimas, tikslas, veiklos motyvas, sumanymas. (Red.)

¹ R. Z. Saukienė, *Šmaikščioji rezistentė Aldona Liobytė: publicistika, laiškai, atsiminimai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995, p. 130.

² Kęstutis Nastopka, *Išsprūstanti prasmė*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 246.

abejonės, ir tai yra eilėraščiuose kaip žmogiškumo substancija*. Ne biografija, o jos vidinės galimybės. Ne subjektyvus santykis, kaip kartais mąstoma apie lyriką, o to santykio ontologinė** motyvacija***. Just. Marcinkevičiaus lyrikoje šios motyvacijos funkciją labiausiai atlieka *kitas, kiti*:

*Tu, kursai praeini,
aš matau ir girdžiu tave,
jaučiu tavo baimę ir nuovargį,
nes tavo dulkėtas kelias
eina per mano širdį.
„Tu, kursai praeini...“*

Gyvenimas yra atkuriamas ir iš labai mažų galimybių. Lygiai ir poezija yra atsistatanti, bent iš dalies kompensuojanti tai, kas kuriuo nors būdu sunaikinta. Just. Marcinkevičiaus lyrikoje plėtėsi tėvynės, jos kraštovaizdžio, kalbos, žmogaus intymumo erdvė. Bet kompensavimo, užpildymo pastanga, sąmoninga ar nesąmoninga, poetą lyrikos raidos požiūriu grąžina atgal, stabdo jo vidinę evoliuciją. Ir dėl tos priežasties Just. Marcinkevičius regimas arčiau K. Bradūno negu bendrakračio A. Mackaus. Žinoma, čia negalime išleisti iš akių ir poetinės pasaulėjautos tipo, vėlgi labiau atkuriančio negu perkuriančio, labiau įsipareigojančio negu išsilaisvinančio.

Just. Marcinkevičiaus kūrybos pradžios kelias, be kai kurių vingių (*Dvidešimtaine pavasaryje, Kraujuje ir pelenuose*), yra kelias į Donelaitį. Poema *Donelaitis* (1964) – kertinis akmuo: „Atsiremsiu, sakau, / Į nedidelį žemės sklypelį, vadinamą Lietuva.“ Iš gimtosios žemės kylančios galios mitas, svarbus gilumos, slaptumo linijai ir tai realybės ir dvasios sankirtai, kurioje vyksta išorinis prisitaikymas ir vidinis nesusitaikymas – kaip mirštančios upės perkeltinės prasmės regėjimas: „Nėra pagrindinio: / Iš kur ir į kur. / Sustojo krantai. / Nyku.“ Atogrąža į istoriją – dvasinės išeities ieškojimas. Mindaugo Lietuva. Katedros statyba kaip daugiaprasmiškas, simbolinis veiksmas. Istorijos mitologizavimas didžiojoje trilogijoje. Kūrėjo dvasios ontologizavimas* *Mažajoje trilogijoje*: „Dabar aš tuščias, nors dar nežinau, / kas ką pastatė, kas kurį sukūrė“ (*Katedra*, 1976). Kūrėjas kuria savo kūrinį, bet ir pats yra jo kuriamas. Šios temos viršūnė Just. Marcinkevičiaus poezijoje – eilėraštis „Kūryba“ (1976); čia pasiekta laisvės, kaip paklusnumo tam, kas veriasi savaime, galimybė: „Pasiėmė mane laukai, / Aš negalėjau nepaklusti. / Ėjau ir dainavau be žodžių: / žaliai, melsvai, rausvai, pilkai.“ Kūryba apie kūrybą, rašymas apie rašymą yra ir įsirašymo į kultūros semiosferą** būdas, ir pokalbis su savim, stengiantis suvokti, kas ir kaip vyksta. Kas yra pripažinimas? Kas yra garbė? Ar visiems laikams į šiuos klausimus skaudžia rezignacija*** atsakyta Maironio, ar atsakyta tik klausimo, paradokso ar absurdo galimybe:

*Svaiginantis aukštis.
Svaiginantis gylis.
Prieš ką dabar klauptis?
Nuo ko dabar gintis?*

*Nuo aukščio?
Nuo gylio?
Nuo ilgio?
Nuo pločio?*

* Substancija (lot. *substantia* – būtis, esmė) – filosofijoje nekintama būties esmė, tikrovės pagrindas. (Red.)

** Ontologija – filosofinė būties teorija. – (Red.)

*** Motyvacija – bendriausia prasme visus organizmo veiksmus skatinanti jėga, veiklos paskatos. (Red.)

* Ontologizuoti – padaryti ką filosofinės būties svarbos. (Red.)

** Semiosfera – literatūros teoretiko Jurijaus Lotmano (1922–1993) terminas, kuriuo jis įvardija visuminę kultūros reiškimosi erdvę. (Red.)

*** Rezignacija (pranc. *résignation* < lot. *resignatio*) – visiškas nuolankumas, pasidavimas likimui. (Red.)

Nuo gyvo?
Negyvo?
Nuo jausmo?
Nuo proto?

Ir nieko, o nieko
daugiau nebelieka:
ir klauptis prieš nieką,
ir grumtis prieš nieką.

„Absurdiškas eilėraštis“

Mylinčioji bendruomenė poetą bendrina. Pripažinimas yra ir kelio prognozavimas – ir leidimas, ir prašymas eiti būtent taip pernelyg nenutolstant, neatsiskiriant. *Liepsnojantis krūmas* (1968) – rinkinys, kuriame Just. Marcinkevičius pasirodo būtent kaip poetas, kurio laukta. Basom kojom lytėta, išvaikščiota žemė (basų kojų kultūra, – kaip ištars J. Mekas), Nemunas, Lietuvos širdies arterija, arklys protingomis ir geromis akimis, prie bulvių palinkusi gimtinė, Vėlinės. „Rudens auka“ – poetiniu žodžiu prikeltas senosios baltų kultūros vaizdinys. Prikeltas ir įlietas į atnaujintą žodinę formą: „Metas atėjo auką sudėti: / žemė jau šąla. Ji reikalauja, / kad į jos įščias imtų lašėti / šiltas šiųmečio ėriuko kraujas.“ „Vėlinės“ – tuo laiku buvo svarbu paties žodžio iškėlimas į pavadinimo rangą, atstatymas to, kas buvo išbraukta ir iš Salomėjos Nėries eilėraščio „Virkdo vėjas...“. „Liepsnojantis krūmas“ – tylus Biblijos atbalsis, tikėjimo (ir platesne prasme) tvirtinimas: „Reikia tikėti. Reikia labai tikėti, / kad, ranką iškėlus, iš dangaus imtų krist mana.“ Tvirtinama tradicija, atnaujinamos poetinės sutartys su istorija, tautosaka, mitologija, kuriamos individualios gimtosios žemės, rugių, ugnies mitemos*.

Just. Marcinkevičius suteikė poetinę prasmę atodūsiui, atsidusimui, savotiškam pertrūkiui, plyšiui, tikrovės įtrūkimui, užpildomam nematerialia substancija**: „Tik atsidūstame giliai / ir tuo pačiu pasakom viską“ („Kiek daug tylėjimo gamtoj...“). Kaip principas atsidusimas reikšmingiausias baladžių poemoje *Devyni broliai* (1969–1972): „Tėvyne tu mano, tėvyne, / su kuo ir prieš ką tu eini? / Kodėl tu draskai man krūtinę, / ir ko tu taip ieškai many?“ („Trečias atsidusimas“). *Devynių brolių* dramatiškomis reminiscencijomis* ir baladinėmis intonacijomis Just. Marcinkevičius kartu su kitais poetais (V. P. Blože, J. Degutyte, S. Geda, M. Martinaičiu, J. Strielkūnu, J. Juškaičiu, A. Bernotu, A. Maldoniu) dalyvavo formuojant aktyvesnę tautinę poezijos savimonę; dramatiška šio vyksmo viršūnė ir yra 1972-iejį. 1972 m. Just. Marcinkevičius užbaigė vieną dramatiškiausių to laiko kūrinių – baladžių poemą *Devyni broliai*.

Just. Marcinkevičiaus lyrikoje stipri moteriškumo-motiniškumo tema. Ir *Devyniuose broliuose* motina yra pati dramatiškiausia veikėja. Moteriškumo-motiniškumo tema turi biografinį podirvį, praskleistą *Dienoraštyje be datų*: „Man buvo keturiolika metų, kai mirė motina. Niekas taip lig šiol negyvena manyje, kaip jinai, ir niekas taip nekalba manim, kaip jinai. Ji tapo man gėrio ir grožio norma, teisybės ir meilės idėja, gimtosios žemės sinonimu, moteriškumo šviesa.“ Moteriškumo-motiniškumo tema yra išskleista kaip ugdanti, kelianti, globojanti galia, susisiejanti su visata, dangum, žeme. Just. Marcinkevičiaus poetinėje pasaulėjautoje yra tarsi moteriškai (telkiančiai, harmonizuojančiai) veikiančių galių – kaip ir J. Biliūno ar A. Vaičiulaičio. Vyriškai kovojantys, į konfliktus su gyvenimu sueinantys Just. Marcinkevičiaus herojai neišvengiamai rezignuoja**, traukiasi į mirtį, vieatvę. Saugiausia žmogaus būtis yra jame pačiame, jo tyloje, sutelktyje. Viena savo kelio atšaka Just. Marcinkevičius tarsi ėjo prie visų (ypač poemomis ir poetinėmis dramomis), kita – ir tai buvo lyrikos kryptis – traukėsi į vidinę problematiką. *Gyvenimo švelnus prisiglaudimas* (1978), įspūdingai iliustruotas G. Didelytės, rėžėsi į savo

* Mitema – mitologijos studijose taip vadinama mažiausia mito dalis, pastovus, nesuprastinamas mitas. (Red.)

** Substancija (lot. *substantia* – būtis, esmė) – filosofijoje nekintama būties esmė, tikrovės pagrindas. (Red.)

* Reminiscencija (lot. *reminiscentia* – prisiminimas) – neaiškus, miglotas prisiminimas, atgarsis; su tuo prisiminimu susijusi mintis; kito autoriaus kūrinio motyvo arba įvaizdžio atgarsis grožinės literatūros, muzikos, dailės kūrinyje. (Red.)

** Rezignuoti – laisva valia atsisakyti ko, pasiduoti likimui. (Red.)

laiką kaip aštrus neatitikimas (iš kur gyvenimo švelnumas ideologinės prievartos laiku?) ir kaip slaptas sąskambis su tuo, kas neprieinama, nepasiekiamo jokiai prievartai. Būties liekana, bet esminė, be jos būtis sunyktų. Sielos priešinimasis – iš paskutiniųjų:

*Nuo girių dvelkia vėsa.
Nuo prisiminimų – šalčiu.
Rugsėjis. Širdim visa
rudens didybę jaučiu.*

*Žydėjusiam – metas subręst.
Subrendusiam – metas nukrist.
Dienų aveles skubrias
po lauką vaiko šiaurys.*

*Ir tu, nugalėtas, lėtai
prieš vėją iries krūtine,
kartodamas lūpomis: taip,
o siela vis šaukdamas: ne.*

„Nuo girių dvelkia vėsa...“

Gilus, dramatiškas dvilypumas: „kartodamas lūpomis: taip, / o siela vis šaukdamas: ne“. Įtampa, pereinanti poeto kūrybos lauku tarp lūpomis tariamo *taip* (tekstai ir ideologiškai susieti su praeinančiu laiku, tad jau ir praėję) ir tarp tylaus sielos šauksmo – *ne* (kūriniai, parašyti prieš kelis dešimtmečius, bet to šauksmo kupini, todėl ir gyvi). Gyvi ir todėl, kad ištikti gyvenimo švelnumo – ir sunkiu metu. Ištikti nuostabos, kaip poetinės filosofijos versmės, – ir po storiausiu ledu srovena gyvas gyvenimo vanduo, likimas nėra atidedamas. Švelnumo arba Malonės galia niekam nepriklauso, niekam nėra pavaldi. Malonė yra harmonijos pojūtis – esu brolis medžiui ir žolei, sūnus Nemunui ir mažai bažnytėlei, kaip motinai klūpančiai. Ne formulė, o gyvybės kupina vidinė forma: „turbūt ne dėl savęs esu – / esu turbūt dėl ko nors kito“ („Didumas to, kas mumyse...“). Būtis yra amžinas, sklidinasis pilnis, kaip sako Jurgis Baltrušaitis. Į šią mintį Just. Marcinkevičius atsiliepia pasitikėjimu būtimi, jos aukštesne prasme, neišsemiama gyvenimo paviršiuje.

Būk ir palaimink (1980) yra tos pačios ar bent labai artimos tonacijos kaip ir *Gyvenimo švelnus prisiglaudimas*. Sielos ilgesys, sielos kalbos ieškojimas:

*Ar ji dainuoja, ar tik verkia?
Tai tavo siela. Duok jai kūną.
Gėlės gyvenimą parodyk.
Prie vakaro privesk. Prie riksmo.
Prie kraujo paguldyk ją – veidu
į meilę – viešpatie, į mirtį!*

*Tenai visa ta begalybė.
Ir niekas jos geriau nemato
už tavo sielą. Ji pravirksta,
bet jau pro ašaras įžiūri
gyvenimą, kurs jai atrodo
ne toks gilus. Ir ji užgieda.*

„Dainuoti – tai užmiršti mirtį“

Žiūrėjimas pro ašaras – gilyn. Giedojimas pro ašaras – aukštyn. Ašarų motyvas lietuvių lyrikoje – nuo Strazdo, Baranausko, Maironio... Ašarų transcendencija*. Kalbėjimas iš ten, kur siela, žvelgdama pro ašaras, susitelkia prasmei: „Yra dar laimė pasilenkt prie silpno, / prakalbinti nebylų. Bet kodėl / toksai graudus tas grožio laikinumas?“ („Jau ir nutolo, jau ir priartėjo“). Laikinumas persmelkia eilėraščių, skubresni daro ritmą, į puseilius dalija eilutę. Kuo stipresnis laikinumo pojūtis, tuo labiau jaučiama amžinybė. Stiprėja šventumo matmuo – pasirodo *psalmė* („Namų psalmė I“, „Namų psalmė II“, „Vasaros psalmė“). Psalme ir žanro keliu jungiamasi į amžinąją kultūros tradiciją, atsiremiant ir į Psalmių knygą, bet labiausiai į lietuvių dainą-giesmę:

*Šaukia ir šaukia griežlė rugiuos.
Akys virš visko. Klauso ir klausia.
Į rugiapjūtę tyliai rengiuos:
laikas į dainą pačią sunkiausią.*

*Žodi, į duodančių ranką įeik,
būk ir palaimink sakančių burną.
Valandų medis pilnas beveik
to, kas jau buvo. To, kas dar būna.*

*Ak, žiemkentėli, ko tu drebi –
dalgis pamokys, dalgis parodys.
Štai aš jau visas vienam glėby:
žemė ir grūdas, lūpos ir žodis.*

„Vasaros psalmė“

Persmelkianti tradicija – rugiapjūtės dainos, laiko, žiemkentėlio poetikos, įkūnytą pačiame žodyje, dalgio, mirties simbolio. Ir į tradiciją įsijungianti žodžio problematika, susieta su šauksmu, sakančia burna, lūpomis.

Aštunto dešimtmečio viduryje ir pabaigoje Just. Marcinkevičius parašė pačius populiariausius savo eilėraščius: „Tai gražiai mane augino...“, „O tėviške...“, „Dainavimas ant kalno“, „nežinau, bet žino kelias“, „Ant kiekvieno kalnelio...“, „Dedikacija“, „ašara Dievo aky...“ Ryškėjo asmens, prisiimančio moralinius įsipareigojimus, vaizdinys: „Stovėsiu čia. Ir kai kalbėt sunku bus, / priglauskite mane kaip skepetaitę / prie savo ašarojančių akių“ („Čia“).

Poeto populiarumas yra sudėtingas sociokultūrinis reiškiny, gal labiausiai susijęs su autoriteto problema. Nelaisvose visuomenėse laisvai pasirenkamo autoriteto poreikis yra itin juntamas – tai yra ir pasipriešinimo primetamiems, atkakliai siūlomiems „vadams“ forma. Intelektualinis elitas autoriteto paprastai ieško tarp pasaulio laisvųjų. Visuomenė ieško atramos čia, dabar esančiuose. Autoritetas neatsiranda tik iš savęs, savo galiomis; jis yra kuriamas. Jau 1980 m. M. Martinaitis rašė: „[...] žmonės, tauta kuriasi savo poetą – Just. Marcinkevičių“¹. Būti populiariam sunku, bet to negalima nei pasirinkti, nei išvengti. Vienas iš galimų Just. Marcinkevičiaus visuomeninio reikšmingumo aštuntuoju ir devintuoju dešimtmečiais argumentų yra tai, kad jo kūryboje išlaikytas amžinųjų žmogaus vertybių – meilės, vilties, tikėjimo – matmuo, susietas su paaštrėjusia tėvynės, kalbos, atsidūrusiųjų grėsmės zonoje, jausena. Šis matmuo nebūtinai yra estetinis argumentas. Estetiniai argumentai yra gynybiniai, kad menu nebūtų laikoma tai, kas kam nors naudinga. Kai tokios grėsmės nėra arba ji ne itin akivaizdi, menas gali būti savęs neargumentuodamas. Just. Marcinkevičiaus kūryba argumentų ieško sieloje, sąžinėje, atgailoje: „Lėtai atidarau sunkias duris / į sąžinę – į savo žaizdą skaudžią“ („Atgaila“). Poetas klausia: „Kieno tas

* Transcendencija (lot. *transcendens* – peržengiantis) – filosofinis buvimas, egzistavimas už, anapus ko nors, pvz., daikto buvimas už proto, pažinimo ribų arba absoliučios būties buvimas už materialios tikrovės ribų. (Red.)

¹ Marcelijus Martinaitis, „Iš kur aš atėjau, žodi?“, *Nemunas*, 1980, Nr. 7, p. 38.

rūsčiai perspėjantis pirštas?" – ir klausimu grąžina amžinosios teisybės, teisingos bausmės viltį.

Vienintelė žemė (1984), *Už gyvus ir mirusius* (1988) – tai knygos, kuriose poetas toliau kuria vienintelės žemės, vienintelės kalbos ir vienintelės meilės poetinę mitologiją. Dramatiška „Išvada“ („Čia nieko mūsų nėra, / o viskas – mūsų vardu. / Bepalve laiko skara / kaip kaukė ant mūsų veidų“), kaip malda tyli „Motinos maldaknygė“. Labai greitai į dainą išėjusi gražioji „Lopšinė gimtinei ir motinai“. Naujas susitikimas su Maironiu – ciklas „Pavasario balsai Pasandravy (Maironis)“. Lyg būtų kažkas pasibaigę ir kartu prasidėję: „Nubudom kalbos geležį. / Prašvitom, raidės pažinę. / Ir perskaitėm šitaip: Graži / tu, mano brangi tėvyne!“ 1987-iejį, Atgimimo priešaušris... Gaivinamos tautinės idėjos ir gilinama dvasinė problematika, įsiklausoma į amžiną gamtos balsą, į žmogaus egzistencinę nerimastį:

Žmogus ir žemė vakaro žiede.
Jau greit dvasia kalbės su žvaigžde.
Tylėdama, klausysis arba klaus,
išmetinės, gailėsis, reikalaus.
Gyvenimas tarytumei sustos,
žmogus pajus jo ranką ant kaktos,
pakils ir nakčiai uždarys duris.

„Žmogus ir žemė vakaro žiede“

„Vienintelė žemė“ poetas pradėjo antrąją šio leidimo poezijos knygą, išvengdamas laiko padalos ir tarsi ryškindamas lyrikos vidinį tapatumą. Ir vis dėlto laiko perskyra liko pakankamai ryški. Sajūdžio, Atgimimo situacijos, kuriose Just. Marcinkevičius intensyviai dalyvavo kaip pašauktas ir pasirinktas, keitė eilėraščio dvasią ir stilistiką. Iš metafizinių rūpesčių eilėraštis buvo grąžintas į gyvenimo aktualijas, į tiesioginį pasisakymą, kartais netgi į agitaciją. 1988–1992 m. eilėraščiai sudaro rinkinį *Eilėraščiai iš dienoraščio* (1993). Visuotinis dvasios pakilimas, poezijos ir pozicijos sampyna suartino poetinį žodį ir viešą kalbą (Sajūdžio steigiamajame suvažiavime ir atsisveikinant su Sausio 13-osios aukomis). Eilėraštis pirmam laisvam – po daugelio metų – Vasario 16-osios minėjimui „Diena atrištom akim“:

Diena atrištom akim.
Tauta iš kapo pakilus.
Viešpatie, leisk jai atkimt.
Tebūna jos žodžiai kilnūs.

Pašauk ją, pašauk atsitiest
ir laisvę išskleist – kaip esmę.
Štai mes – ir mūsų tik tiek,
kiek buvom ir kiek esame.

Pratęsiama *Už gyvus ir mirusius* siekiamybė apimti visus, sukuriama tos siekiamybės formulė: „kiek buvome ir kiek esame“. Tautos apoteozės* eilėraštis, kurį ženklina lemtingoji 1989 m. rugpjūčio 23-ioji, didysis mitingas Vingio parke, pats dvasios išsiskleidimas vilties sparnais: „Broli, štai ta Tauta, / ir tu ją matai: / ar ji buvo kada / tokia susikaupus, / pakylėta, graži ir didelė, / su vienybės vainiku ant galvos, / viltimi ir valia apsirengus?“ Kartu stiprėjo nerimas, vis ryškesnis darėsi betikslis griovimo pavojingo peilio motyvas: „Kaip lengva sugriauti / knygą, žmogų, šventyklą, / vilną praskleidus, / avinėliui per gerklę / pertraukt peiliu...“ („Kaip lengva sugriauti...“). Peilis perėjo ir į poezijos sampratą:

Ką tu žinai apie peilį,

* Apoteozė – labai iškilmingas asmens ar įvykio garbinimas bei gyrimas. (Red.)

įsmeigtą savižudžio krūtinėn?

*Jo geležtė
išleido šaknis ir prigijo.*

*Kotas pražydo
ne šio pasaulio žiedais.*

*Neregėta paukštė pragydo.
Tai ji.*

„Poezija“

Poezijos motyvo metamorfozė – nuo gyvenimo švelnaus prisiglaudimo iki kūrybos peilio, įsmeigto savižudžio krūtinėn. Sustiprėjo dramatiškoji ir net tragiškoji gaida: „Gyvenime, kuo tu, pilkasis, vardu? / Kur vedasi mus tavo takas gėlėtas? / Tikriausiai aš įveiktas jau, nugalėtas – / bet, atleisk, dar krebždu.“ Žemėjanti eilėraščio intonacija, paremianti nuleistos galvos motyvą. Bet: „Aukšta nusizeminusiojo žemė“ – šia eilėraščio „Dabar man tylą reikalinga“ išstartimi pasiekiamą moralinę maksimą ir parodoma stiprėjančio absurdo galimybė („Tezės absurdui“). Prasideda atsisakymo kelionė, vedanti į rinkinį *Žingsnis* (1998). Bet sukuriama ir vidinės harmonijos kupina, į žinomiausių Just. Marcinkevičiaus eilėraščių eilę įeinanti „Pieva, motinos pilnoji!“:

*Tavo žiedą baltą galvą vis regiu,
meilės skarą be pradžios be pabaigos.
Kiek čia mūsų prie ugnies ir prie rugių:
nuramink, sutalkink mus, atleisk, paguosk!*

Ir žmogus, ir reiškiny, ir daiktas yra dvimatis: turi paviršių, reikmeniškumą, susietą su kasdienybe, ir yra ar gali būti susietas su gelme – prasme, idėjomis, idealais. Šiandienos menas vis mažiau beturi peržengimo arba transcendencijos* galių, vis labiau teka į egzistencijos žemumas. Transcenduoti pajėgia tik meilė. Iš to išplauktų, kad egzistencinėse žemumose nebėra vietos meilei. Galbūt ir dėl tos priežasties Just. Marcinkevičiaus kūryba, sutelkta į meilę, į pasitikėjimą meile, yra įtampos lauke.

Žmogaus gyvenime nėra nieko, kas nelieštų kūrybos ir ko nelieštų kūryba. Ypač taip išsišakojusi kaip Just. Marcinkevičiaus. Kiekvienas žanras ir žanrinė forma (baladžių poema, drama, giesmė, psalmė, mažoji poema, elegija, sonetas, baladė, stansai**, epigrama, dienoraštis, eilėraštis proza ir eilėraštis iš dienoraščio...) reiškia vis kitą ar bent šiek tiek kitą gyvenimo pjūvį. Iš esmės Just. Marcinkevičius yra atviro tipo poetas, ne hermetiškas***. Jis neieško ir nepasigenda formų, kurios užstotų nuo gyvenimo. Tik akimirka, kai trokštama uždaryti duris: „Iškeliu bažnyčią savyje, / įeinu ir uždarau duris. / Ir, deja, gyvenimui, deja...“ („Iškeliu bažnyčią savyje...“). „Aš“ yra slopinamas, gynybiškai arba kad neužstelbtų kito balso: „laimingas kurs negirdi savo balso“ („surudenėjo viskas surudėjo...“). Distancija ir kartu priklausomybė, poezijai tampant ir viena iš socialinio santykio formų. Įtempta pastanga pasakyti apie pasaulį ir gyvenimą taip, kad pasakymas būtų išgirdimas, pamatymas, supratimas, vienoks ar kitoks solidarumas* su gyvenimu, prasmė, išplėsiama ir iš beprasmybės. Prasmingas kūrinys apie beprasmybę neigia beprasmybės visuotinumą. Iš tiesų tai „negalima priklausomybė“. „Institucinė dirva, kurioje gimsta rašytojo pasakymas, toli gražu nėra nei

* Transcendencija (lot. *transcendens* — peržengiantis) – filosofinis buvimas, egzistavimas už, anapus ko nors, pvz., daikto buvimas už proto, pažinimo ribų arba absoliučios būties buvimas už materialios tikrovės ribų. (Red.)

** Stansai – meditacinio pobūdžio eilėraštis, sudarytas iš savarankiškų ketureilių, parašytų paprastai aštuoniaskiemenių jambu. (Red.)

*** Hermetiškas – sandarus, nepralaidus. (Red.)

* Solidarumas – veikiantis iš vieno, draugiškas, sutariantis, bendras. (Red.)

neutrali, nei stabili; peno savo kūriniai rašytojas semiasi iš didžiai problemiško savo santykio su literatūros lauku bei visuomene, kuriems jis priklauso. Rašytojas nėra kentauras, kuris viena savo sielos puse būtų pasinėręs į visuomenės negandas, o kita, tauriausia, tiestųsi į žvaigždes; jo sakymas randasi „iš negalėjimo aptikti savo tikrosios vietos.“¹ Iš esmės teisingoje mintyje išlyga galima: poetų prigimtis yra ir kentauriška...

Just. Marcinkevičiaus santykis su literatūros lauku** (artima šiai sąvokai būtų ir literatūros tradicija) bei visuomene yra kitęs ir keitėsis. Lygiai kaip keitėsi ir pati visuomenė. Nuo atsargaus, kompromisinio santykio (*Prašau žodžio*) ir socialistinės pasaulėžiūros bent dalinio poetizavimo eita į vidinių galių arba geležies ieškojimą (*Donelaitis*), į vidinį pasipriešinimą likimui, ženkliai suteiktą moteriai (*Siena*), į nevilį, jaučiamą *Homo sum* (*Missa brevis*)***:

*Pasauli, kur tu vedi mane
pačiu laiko bedugnės pakraščiu
ir kokias žvaigždes
tu uždegi virš mano galvos?
Tai temsta, tai švinta.
Šiugžda lapai po einančio kojom
ir šilti, ak, dangau, dar šilti pelenai,
PRARADIMO PILKI PELENAI
mano rankose ir širdyje.*

Bandymas atstatyti tėvynę, suteikiant jai viešai įmanomą istoriją dramatinėje trilogijoje. Karštas istorijos alsavimas į veidą, Lietuvai siekiant nepriklausomybės. Solidarumo maksimumas, aukščiausia buvimo su visais viršūnė. Dramatiška būseną pajutus, kad „nors ir dainuojanti, mūsų revoliucija irgi ėmė ryti savo vaikus...“ (rink. *Eilėraščiai iš dienoraščio įžanga*). Pagrindinės poeto santykio su sociumu* konfigūracinės** linijos pereina ir per lyriką.

Istorizmo principas (nieko naujo, tik apsisuko ratas ir grįžo kontekstų svarba) leidžia kūrybą matyti objektyviau. Ji yra priklausoma nuo laiko, kaip priklausoma ir nuo kuriančios asmenybės, jos galėjimo viltingai taikytis ar beviltiškai priešintis. Vienu metu sakyti „taip“ ir „ne“. „VISŲ mūs drabužiai vienodi: mes apsirengę laiku. Visi mes turim ir vieną didelį tikslą: esam mirtingi“, – įrašyta *Dienoraštyje be datų*. Laikas aprenčia žmones vienodais drabužiais, bet mirties ir savo mirtingumo suvokimas leidžia atskirai apsispręsti. Būtent šis atskiras apsisprendimas labiausiai veikia *vidinę* eilėraščių erdvę, jos tvarką, balsus ir tonus. Lyričių eilėraščių erdvė labiausiai atskira – istorija, aplinkybės, situacijos įeina į ją ne tiesiogiai, o per kuriantįjį. Just. Marcinkevičiaus lyrikos erdvė yra gana racionaliai tvarkoma, ji iš esmės išsilaiko galėjimo pasakyti rémuose, nepatirdama gilesnio konflikto tarp minties – vaizdinio ir žodžio. Eilėraščio subjektas yra sakantis, netgi pasakojantis, kartais – giedantis, dainuojantis. Eilėraštis susietas su balsu, tonu. Kalbančiojo, sakančiojo moralinė laikysena lemia vidinių eilėraščių santykių hierarchiją. V. Kubiliaus pastebėjimu: „Just. Marcinkevičius grąžino į lyriką etinę refleksiją***, savaip pratęsdamas V. Mykoliaičio-Putino dvasinės autoanalizės tradiciją. Etinės vertybės sukūrė jo lyrikoje aukštą budėjimo nuotaiką: eilėraštis virsta didžiosios išpažinties ir tikėjimo aktu, kai žmogus pakyla virš smulkmenų į būties esmių regėjimą, į savo laikinumo ir savo pašaukimo meditaciją, būtiną, kad žodis taptų dvasine jėga.“²

¹ Dominique Maingueneau, *Literatūros kūrinio kontekstas. Sakymas, rašytojas, visuomenė*, Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 35.

** Literatūros laukas – turima omeny prancūzų sociologo ir filosofo Pierre'o Bourdieu (Pjero Bordjė) pasiūlyta „diskursyvinio lauko“ sąvoka, kuria sociologas pakeitė „profesijos“ sąvoką. Lauko sąvoka vartojama apibrėžti savarankiškas visuomenėje funkcionuojančias kultūrinių verčių sferas – mokslo, religijos, teisės, politikos, biurokratijos, rašytojų, meno, literatūros. Laukas – tai objektyvių santykių tarp pozicijų tinklas arba išsidėstymas. Perteikdamas savąjį lauko sampratą, P. Boudieu dažnai jį lygina su žaidimu. Lauko struktūrą nusako jėgos santykiai tarp žaidėjų, jų iliuzijų ir kozirų. (Red.)

*** *Homo sum* lot. – esu žmogus. *Missa brevis* lot. – trumposios mišios. (Red.)

* Sociumas – socialinė aplinka. (Red.)

** Konfigūracinis (lot. *configuratio* – išdėstymas) – tarp savęs susijusių daiktų išsidėstymas. (Red.)

*** Refleksija (lot. *reflexio* – atgręžimas, perstatymas) – gilus susimąstymas, samprotavimai, pagrįsti ko nors analize. (Red.)

² Vytautas Kubilius, *XX amžiaus literatūra: lietuvių literatūros istorija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1995, p. 535.

Meditacinis eilėraštis Just. Marcinkevičiaus lyrikoje yra pagrindinis. Sukauptos dvasinės būsenos eilėraštis, kuriam būdingas vidinis dialogiškumas ir kontaktyvumas. Eilėraščių gyvenimas yra lytamas ir pats lyti, vesdamas kažko neaiškaus, neatsiskleidžiančio, paslaptingo linkui: „Kažkas lyg reikalauja tavo žodžio, / kažkas jį dar neišstartą sulaiko“ („Krūtinė prisipildė gervių klyksmo“). Kalba, žodis yra ir lyrinio vyksmo arena, ir dialogo narys, ir veikiantysis asmuo. Kalbėti reiškia dalyvauti pasaulio misterijoje: „Lūpos žodį pasėjo. / Žemė ištarė grūdą. / Vyturys patekėjo – šviesu“ („Tas žodis“). Žodžio instrumentavimas – viena pamatinių lyrinio vyksmo intencijų***: „Kaip skliautą du žodžiai iškels pagaliau tą skambėjimą“ („Rimo ieškojimas“). Just. Marcinkevičiaus lyrikoje sukurta poetinė gimtosios kalbos ideologija, visa jos amplitudė – nuo grėsmės išnykti jautimo iki apoteozės („Tiesioginė, laisva žmonių kalba“), savaip pažyminčios netiesioginės („ezopinės“) kalbos ribą. Praturtintos ir vidinės kalbos galimybės – garsinio sąskambio, perkeltinių reikšmių. Just. Marcinkevičiaus lyrikoje transformuoti archetipiniai**** ugnies, vandens, paukščio, žiedo, dainos, akmens, rugio, laiko, pasaulio medžio įvaizdžiai savitai metaforizuoti. Eilėraščių skliautą remia laikas, laikinas ir amžinas. Panašus į medį, žydintį, degantį („A, tai degantis dangaus medis, / liepsnojanti drebulė“ – eil. „Šiaurės žvaigždė“) arba lūžtantį („Kalbėti“). Gamta, sutekanti į savo pačios ratą – pirminį, natūralųjį hermeneutinį ratą, aiškinamą ir aiškinantį:

*Gilų vandenį, aukštą ugnį
visą naktį mąstai ir matai.
Per lietu ir vėją
tau vis nori kažką pasakyt
miręs brolis
ir medis belapis.*

„Į rudenį žiūrint“

Dominuojanti Just. Marcinkevičiaus lyrikos nuotaika yra *eleginė** – iš jos, kaip iš pagrindinio kelio, išsisukama į ironiją, reportažą, baladę, epigramą**, lyrinį pasakojimą. Eilėraštis atidus kito likimui, ypač liudijančiam žemdirbių kultūrą, jos buvimą žmoguje, gamtoje, išliekantį, nes atsiliepiantį kaip balsas į balsą. Dievdirbys, artojas, močiutė, motina, senas tėvas, kaimo dainininkė. Su senąja kultūra susiję žmonės yra tarsi globojami gamtos galių, su jomis susitinka, į jas pereina. „Kaimo dainininkės“ (rink. *Eilėraščiai iš dienoraščio*) pirmoji eilutė: „Ji vis leidos žemiau ir žemiau.“ Dvi antrosios: „Bet jos balsas liko medžių viršūnėse. / Ir niekas jo nukabint nemokėjo.“ Tolesni posmai iš trijų, keturių, penkių eilučių – lyg stiprėjantis, kylantis balsas, prasilenkiantis su vis žemiau ir žemiau besileidžiančia dainuotoja – giedotoja. Dvi linijos – leidimosi ir kilimo – ėjimo į žemę ir kilimo medžiais į dangų, susitinkant senajai dainai ir krikščioniškai giesmei:

*Ji vis leidos žemiau ir žemiau,
kol nuleido ją ten, kur žemiausia.
Tai kad prilėkė medžiai paukščių –
visas kaimo dangus atsidarė.
Uždainavo: saulelė raudona.*

*** Intencija (lot. *intentio*) – ketinimas, tikslas, veiklos motyvas, sumanymas. (Red.)

**** Archetipas (gr. *archē* – pradžia; *typos* – pirminė forma) – bendriausia prasme pirmavaizdis, prototipas. Archetipais vadinami mitiniai, ritualiniai, religiniai arba simboliniai veiksmai ir santykių pavyzdžiai, atsiskleidžiantys kolektyvinėmis ir individualiomis psichologinėmis, taip pat literatūrinėmis formomis. (Red.)

* Eleginis – turintis elegijos savybių. Elegija (gr. *elegos* – rauda) – lyrikos žanras, kuriame vyrauja gaudulio, liūdesio, susimąstymo nuotaikos; elegijai būdingas poetinis intymumas, švelnumas ir asmeninio gyvenimo atskleidimas. (Red.)

** Epigrama (gr. *epigrama* – užrašas) – kam nors skiriamas pamokomojo, giriamojo arba peikiamojo, pašiepiamo turinio trumpas eiliuotas kūrinys. (Red.)

Užgiedojo: angelas Dievo.
Žmonės uždare žemę.
Paukščiai dangų uždare.
Keli seni medžiai liko.

Dienoraščiu be datų, Eilėraščiais iš dienoraščio Just. Marcinkevičius tarsi pabrėžia natūralų, prigimtinių kūrybos balsą, sakydamas, kad „aukščiausias paklusnumas Gamtai ir yra Kūryba“. Aukščiausias paklusnumas išoriškai yra priešara, o vidujai – tapatybė. Būtent tokia priešaros ir tapatybės dermė dažnai pasirodo ir kaip eilėraščio struktūros principas: „Su tavim aš paklusnus, ugnie, / ir tylus kaip medis, kuris dega“ („Su tavim aš paklusnus...“).

„Kažkas“, kurį poetas nujaučia esant („ir galvą nulenkti, ištiesti rankas, / kai peržengs per slenkstį / didysis Kažkas“ – eil. „...išeiti, pašaukti...“), tarsi įpareigoja vienam ar kitam veiksmui, žodžiui. Jaučiama būtinybės ranka, tvirta ir negailestinga.

Dabar poetas tarsi atleidžiamas iš būtinojo įsipareigojimo nelaisvės. Naujausias rinkinys *Žingsnis* (1998) yra vidinio laisvėjimo knyga – atsargūs žingsniai į ten, kur dar nebūta. Lyrinis subjektas apleido pastovią, įrėmintą mąstančio, sakančio, teigiančio, raginančio, abejojančio vietą. Rinkinyje jis pasirodo kaip *einantis*, dar daugiau – išėjęs pasivaikščioti. Pasivaikščioti po tą patį gyvenimą ir po savo paties susikurtą erdvę. Žingsnis yra ir širdies tvinksnis, natūralusis ritmo matas. Svarbu visa, ką pajėgi, pamatyti, išgirsti, pajusti sąskambį. Nekomplikuoti paprasto buvimo džiaugsmo ir prasmės, bandyti poetinį paveikslą iškirpti iš tikrovės taip, kad jis liktų gyvas, kad nebūtų pažeista kraujotaka arba didžioji santarvė, prasidedanti nuo mažų dalykų:

kažkokia sėklelė
įsikibo į mano rankovę
gerai jau gerai
panėšėsiu

Iš esmės tai tas pats aukščiausias paklusnumas, bet kita poetika, kurią galima vadinti minimalistine arba *atsisakymo*. Ir mąstyti apie ją ne tik iš jos pačios, ne tik iš jos priemonių, pasirodančių paviršiuje, bet ir iš *ontologinės* motyvacijos. Ko atsisakoma, kodėl? Ir kas išryškėja būtent atsisakymo fone. Ruduo – tarsi kitas, nepasirodęs rinkinio *Žingsnis* pavadinimas. Kaip visko atsisako ruduo – bet ne savęs, o vasaros – jos garsų ir spalvų, ryškių linijų: „rudeninė saulė lyg *post scriptum** / jau atvėrusiam dangaus laiške...“ („Rudens akimirka“). Intensyvus rašto, rašmenų rodimasis gamtos pavidaluose. Gamtos persirašymas į kultūrą, kultūros – į gamtą. Lyrika, ypač skaidriausia jos akimirka – metafora, yra trumpiausias minties ir jausmo kelias. Bet kelias – kur? Grįžimo veiksmas, grįžimo filosofija, vėlgi tvirtinama rudens: „Ruduo: kai kūrinys sugrįžta į kūrėją...“ Metafora naujausiame rinkinyje svarbi ne tik kaip perkeltinių reikšmių teikėja, bet ir kaip moralinio įsipareigojimo arba pasiteisinimo aktas. Žmogumi ir žmoguje gamta yra pažeista tragiška vienkartybe: „suklupęs ant kelių lyg jaustumėis kaltas / už tai kad esi tik vienintelis kartas“. Skaudžios *kryžiaus* metaforos: „sapnuojanti galva ant kryžiaus rankų...“ („Vasarvidis“); „baltas šešėlis neša kryžių į kalną“ („Įspūdis“). Paradokso energija arba filosofija: „...keistas paukštis kurs krinta jau kildamas“; „– beribės jo akys nes neturi akių“ („– gėlą kaip gėlę nuskyniau...“).

Gamtos filosofija, gamtos religija, žmogaus-mediumo* pajauta *Žingsnyje* prasiveržia kiek kita vaga. Siauresne, bet pakankamai sraunia. Eilėraščiai – miniatiūros, mažiau žodžių, didesni tarpai. Mažiau kalbėjimo – daugiau tylos. Daugiau ramybės, guodžiančius užmarštis: „O, užmarštis ranka: lengva, tyli, minkšta“ („Balti balti namai...“). Naujai pasirodęs veidrodžio principas: žmogus mato ir savo atspindį gamtos veidrodyje („Rudens medis“). Iš pirmo žvilgsnio lyg priartėjusi Rytų kultūra (atsargus potėpis, tylus daikto lytėjimas, kelių eilučių eilėraštis), bet giliau šviečia senoji lietuvių pasaulėjauta, atpažįstama

* *Post scriptum* (lot.) – po to, kas jau parašyta, t. y. priedas, pabaigus ir pasirašius laišką. (Red.)

* *Mediumas* (lot. *medium* – vidurys) – bendriausia prasme tarpininkas tarp žmonių ir dvasių. (Red.)

ir Just. Marcinkevičiaus kūrybai svarbi tradicijos ašis: iš žemės į viršų kylanti gyvybės galia, pagal ją išdėstomos žmogaus vertybės. Poetinės maksimos** pasirodo kaip atodūsiai žodžiais: „Gyvenimas yra tai, kas greitai praeina“; „Vasarą auginau, o užaugo ruduo“. Nesunku pastebėti, kad stipresnės šnekamosios kalbos intonacijos. Ryškesnis didysis „nežinau“, užsiimantis vietą greta „kažko“ ir „nieko“, „nieko nenoriu iš šito lėto / leisgyvio vakaro“ – šitai prasidedantis eilėrašties rodo naujos poetinės jausenos skleidimąsi: atsisakymo reikšti reikšmės (taip pat ir skyrybinės) formuojasi iš tylos, tarpų, iš kitų – ne žmogaus – „žinojimo“:

*tako nėra
viskas yra takas
tą žino upė*

Keturių eilėraščių ciklas *Prie istorijos* į gyvybės medžio erdvę įtraukia miestą, vietą, kur aiškiausiai reiškiasi istorija. Vilnius, svarbiausias Lietuvos miestas, antroji poeto gimtinė, irgi yra prasidėjęs iš žodžio šaknų, iš ugnies ūgio. Didysis Vytautas nuo Marių Juodųjų šaukiamas sudygusių rugių žinia, gamtiškumu skatinama rašto, kultūros gyvybė.

Vis dar kintantis, kažko atsisakantis ir kažkuo iš naujo prasidedantis Just. Marcinkevičiaus lyrikos pasaulis, per kelis dešimtmečius kuriamas iš minčių, jausmų, įsipareigojimų ir nuolaidų, iš žodžių, esančių ir malonės valia pasirodančių.

1999 m., kovas
Justinas Marcinkevičius, *Poezija*, I, Vilnius: Vaga, 2000.

Viktorija Daujotytė, „Iš žodžių, esančių ir pasirodančių“, *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Justinas Marcinkevičius*, sud. Jurga Katkuvienė, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 108–127.

** Maksima (lot. *maxima* (*regula, sententia*) – aukščiausias (principas) – elgesio taisyklė, principas; trumpas posakis, reiškiantis apibendrintą filosofinę, etinę mintį; sentencija, aforizmas. (Red.)